

Freds- och konfliktforskningens begynnelse i Uppsala

Institutionen för freds- och konfliktforskning är idag en av de vitalaste enheterna inom Uppsala universitet med fem professorer i olika kategorier, en lång rad andra forskare på olika nivåer, ett 15-tal doktorander, allt som allt ett 60-tal anställda och mängder av studenter på grundnivå. Institutionens verksamhet har rönt stor uppskattning i många sammanhang – bland annat i de senaste internationella utvärderingarna av Uppsala universitets forskning – och inte minst blivit mycket uppmärksam i massmedia. Vad alla inte vet är att allt började som ett initiativ av studenter. Jag var med från första början – bland annat som administrativt ansvarig under några år i ett tidigt skede – och följande artikel baseras såväl på egna minnesbilder som på dokument som jag sparar eller hämtat i olika arkiv. Det bör också noteras att det som hände i Uppsala inte var unikt. Samtidigt pågick en parallell utveckling av fredsforskningsmiljöer främst i Göteborg och Lund, låt vara i andra organisatoriska former.

Nordiska Sommaruniversitetet

Freds- och konfliktforskningens begynnelse i Uppsala kan dateras till någon gång sent på hösten 1961 eller tidigt våren 1962. Då samlades en liten grupp intresserade på gamla Sociologen på Villavägen 1 till en studiecirkel inom Nordiska Sommaruniversitetets ram under ledning av fil. kand. Bo Ohlström. NSU grundades för mer än 60 år sedan och betecknar sig som ”ett nordiskt nätverk för forskning och interdisciplinära studier”. Ohlström som var sociolog hade studerat freds- och konfliktforskning i USA. Underlag för studiearbetet var en bok av Anatol Rapoport, *Fights, Games and Debates* (Ann Arbor, Mich. 1960). Just i Ann Arbor hade 1959 skapats ett Center for Conflict Resolution som var en av de första forskningsinstitutionerna på området och som också publicerade den första facktidskriften om fredsforskning.

Några av cirkeldeltagarna fortsatte sedermera till sommarsessionen i Tammerfors i augusti 1962, bland dem jag själv. Det var den första av fyra sommarsessioner med freds- och konfliktforskning som ett viktigt tema. Diskussionen i Tammerfors kom till stor del att präglas av den som långt senare skulle bli fredsforskningens nestor, Johan Galtung, då 31 år! Han var i hög grad närvarande även under de tre följande åren av arbete inom Nordiska Sommaruniversitetets ram, med fil. kand. Bengt Höglund från Lunds universitet som nordisk kretsledare och Jørgen Wilian Ulrich från Köpenhamns universitet som biträdande. Höglund var sociolog och litteraturvetare medan Ulrich var naturvetare.

Även under de båda följande åren anordnade NSU lokala kretsar i freds- och konfliktforskning i Uppsala som förberedelse för sommarsessionerna i Århus 1963 och Bergen 1964. Detsamma skedde inför sommarsessionen i Kiruna 1965; då ledde jag denna lokalkrets. Jag var vid denna tid pol. stud. Till sommarsessionen kom tre av lokalkretsens deltagare, sociologen Bengt Abrahams-son, fysikern Donald Kobe (sedermera professor i Texas) och jag själv. Ett antal skandinaviska fredsforskare som spelade ledande roller under epoken Nordiska Sommaruniversitetet medverkade också i den av Bengt Höglund och Jørgen Wilian Ulrich redigerade antologin *Conflict Control and Conflict Resolution* (Köpenhamn 1972). I boken presenteras några viktiga temata från de fyra årens arbete.

Framtidsdebatt om freds- och konfliktforskning

I och med sessionen i Kiruna avslutade Nordiska Sommaruniversitetet sitt engagemang inom freds- och konfliktforskning. Sessionen kulminerade i en debatt om områdets framtidsfrågor. Då diskuterades bland annat avvägningen mellan tre besläktade men likväl artskilda forskningsområden: internationell politik, freds- och konfliktforskning och säkerhetspolitiska studier. En av deltagarna i debatten var anatomiprofessorn i Uppsala Bror Rexed som då börjat segla upp som ett tungt namn i forskningspolitiken. Han var dessutom ledamot i Fredsforskningsutredningen som med Alva Myrdal som ordförande skulle förbereda tillkomsten av SIPRI. Det var Rexed som i diskussionen gjorde det inlägg som mest eftertryckligt tog avstånd från freds- och konfliktforskningens eventuella sammanblandning med säkerhetspolitiska studier.

Året därpå avlämnade utredningen sitt betänkande ”*Internationellt fredsforskningsinstitut i Sverige*” (SOU 1966:5). Trots att den inte hade i uppdrag att behandla utbyggnaden av de svenska forskningsresurserna underströk den det angelägna i att det planerade institutet kunde verka i en för forskningen stimulerande arbetsmiljö med möjlighet till nära vetenskapliga kontakter. Man hoppades också på ett nära samråd och samarbete mellan de institutioner i Norden som ägnar sig åt forskning i freds- och konfliktproblem och att tillkomsten av det internationella institutet skulle verka stimulerande på freds- och konfliktforskningen i Norden.

Universitetscirkel hos Kursverksamheten vid Uppsala universitet

Hur skulle då det intresse för freds- och konfliktforskning som väckts i Uppsala genom arbetet inom Nordiska Sommaruniversitetets ram föras vidare? Under våren 1965 hade jag fört diskussioner med studierektorerna Olle Alexandersson och Frans-Olof Brunzell om en fortsättning på lokalkretsens arbete med anknytning till Kursverksamheten/Folkuniversitetet. De var öppna för en universitetscirkel i ämnet men ansåg att det vore önskvärt med en extern finansiering utöver den som låg i de generella statsbidragen till folkbildning. Jag tog därför kontakt med Utrikespolitiska Institutet/Försvarets Forskningsanstalt för att höra mig för om möjligheten av ett anslag. Laborator Rolf Björnerstedt som var en av cheferna på FOA ordnade snabbt fram ett första bidrag på 10.000 kr. Fortsättning skulle följa när verksamheten växte. Överenskommelse träffades med Bengt Höglund som cirkelledare och mig själv som administrativt ansvarig.

Under hösten 1965 med början i september förbereddes verksamheten med en serie om sju föreläsningar som en introduktion till olika aspekter av freds- och konfliktforskning. De flesta av föreläsarna hade varit aktiva i Nordiska Sommaruniversitetets krets. Föreläsningarna ägde rum i en studielokal i landstingets hus på Nedre Slottsgatan.

Bengt Höglund, Uppsala:	Fredsforskning – vad är det?
Ingrid Eide, Oslo:	Internationell integration: Kontakter och u-landshjälp
Karl E. Birnbaum, Stockholm:	Säkerhetspolitiska studier
David Jens Adler, Köpenhamn:	Nedrustning och rustningskontroll
Malvern Lumsden, England:	Folkgrupper i konflikt – Cyprenproblemet
Simon Schwartzman, Brasilien:	Nationer som enheter i sociologisk analys
Bengt Höglund, Uppsala:	Att lära av historien – några metodproblem.

Fredsforskningsseminariet startar

I februari 1966 inleddes den reguljära verksamheten under namnet Fredsforskningsseminariet vid Uppsala universitet. Min uppgift var till att börja med att ta kontakt med olika institutioner för att höra vilka uppsats- och avhandlingsämnen som fanns utlagda och hos vilka studenter. Därefter tog jag kontakt med dessa författare för att höra om deras intresse att arbeta i grupp. En som jag på detta sätt kontaktade var fil. stud. Peter Wallensteen eftersom jag hört att han skrev uppsats om sanktionerna mot Rhodesia. När flera deltagare tillkom började dessa hjälpa till att i sin tur rekrytera andra. Vi började också lämna listor med förslag på uppsats- och avhandlingsämnen till olika institutioner. I flera år användes ett studierum på övre planet i Dag Hammarskjöldbibliotekets dåvarande hus på Fyristorg som lokal för seminarierna. Senare ställdes rymligare lokaler till förfogande genom Kursverksamheten.

Redan innan verksamheten på allvar kommit igång åkte fem av seminariets medlemmar i februari 1966 till Hilleröd i Danmark för en nordisk fredsforskningskonferens. Det skulle efterhand bli mycket mer av sådana kontakter.

Under 1966 rekryterades något drygt tiotal deltagare till seminariet på olika nivåer från tvåbetygare och uppåt. Statskunskap och sociologi var den vanligaste institutionella hemvisten för deltagarna. Som ett sammanhållande tema enades vi om ”Positiva och negativa sanktioner i internationell politik”. Seminarier för ventilerings av uppsatser och avhandlingsavsnitt omväxlade med offentliga föreläsningar av framstående forskare. Under 1967 gästades seminariet av den norske rättssociologen Vilhelm Aubert, den amerikanske statsvetaren J. David Singer, den amerikanske psykologen Otto Klineberg, den norske fredsforskaren Fredrik Hoffmann samt sociologen Robin Jenkins från universitetet i Lancaster.

I oktober 1967 publicerade *Upsala Nya Tidning* en stor artikel rubricerad ”Fredsseminarium ökar höstverksamheten starkt”. Man rapporterade att FOA återkommit med ett nytt anslag, denna gång på 23.000 kr. Det hade lett till att både sammanträden och deltagare tredubblats – till ett drygt 30-tal.

Universitetet stöder verksamheten

Under hösten 1967 formaliserades relationen till universitetet genom tillkomsten av en styrelse under ordförandeskap av universitetets rektor Torgny Segerstedt med studierektorer för statsvetenskapliga respektive sociologiska institutionerna Stefan Björklund och Sonja Calais som ledamöter. Även Kursverksamheten och seminariets medlemmar var företrädare i styrelsen. Betydelsen av Torgny Segerstedts stöd i detta tidiga skede kan inte nog betonas.

Att han åtog sig ordförandeskapet innebar också att jag fick närmare kontakt med honom. Jag minns särskilt en episod när kontakten ännu var ny. Bakgrunden var att förberedelserna pågick för fullt för Kyrkornas världsråds fjärde generalförsamling som skulle äga rum i Uppsala sommaren 1968. Det skulle bli en av Uppsalas största konferenser under hela 1900-talet med mer än 4.000 deltagare. Jag var själv redan indragen genom att jag utsetts till ungdomsdelegat vid mötet, en av ca 130 från hela världen.

Som ett led i förberedelserna fick Uppsala besök av en ärkebiskop från Vatikanen som skulle hålla föredrag i universitetshuset. Jag gick för att lyssna. Segerstedt agerade god värd, öppnade

mötet och hälsade välkommen. Han ledde också frågestunden efter föredraget. Dagen därpå hade jag ärende till honom och sökte upp honom i tjänsterummet. När vi var färdiga med fredsfnorskningsärendena sade han plötsligt: Jag såg att du var på föredraget igår. Ja, sade jag. – Kan du då tala om för mig vad som var biskopens poäng? Vad ville han egentligen ha sagt?

Jag blev helt överraskad. Vad jag svarade minns jag inte. Men jag kommer ihåg min reaktion på frågan – att jag tyckte det var sympatiskt att rector magnificus ville dela med sig av sin undran till mig som pol. stud. Torgny Segerstedt hörde utan tvekan till dem som gick före när det gällde att sätta sig över skrankor som då ännu var bara alltför påtagliga.

1967 års verksamhet avslutades med ett heldagssymposium i december med företrädare för alla fredsfnorskningsgrupper i Sverige och en offentlig paneldebatt med samma deltagare under ledning av Torgny Segerstedt. Även denna gång rapporterade *Upsala Nya Tidning* i en stort uppslagen artikel. Om verksamheten i Uppsala berättas att ett 15-tal uppsatser och avhandlingar är på gång.

Lite perspektiv på utvecklingen under 1967 ges i en rapport som styrelsen i februari 1968 överlämnade till konsistoriet. Av den framgår att under de tre första terminernas försöksverksamhet hölls sammanlagt 18 sammanträden med i genomsnitt 9 deltagare per sammanträde. Under höstterminen 1967 hölls 11 sammanträden med i genomsnitt 27 deltagare per sammanträde. Till rapporten till konsistoriet var fogad en lista på tjugotalet uppsatser och avhandlingar med anknytning till seminariet. Under vår och höst 1968 anordnade Kursverksamheten parallellt med seminariet en grundkurs i fredsfnorskning vilken leddes av Peter Wallensteen och samlade ett tjugotal deltagare.

Konferenser ger impulser

Nordiska samarbetskommittén för internationell politik, inklusive freds- och konfliktfnorskning blev tidigt en viktig samarbetspartner för fredsfnorskarna i Uppsala. Här kunde man söka bidrag till kostnader för gästföreläsare och anordnande av konferenser. Vid årsskiftet 1967/68 erhöLL vi anslag om sammanlagt 18.300 kr till tre konferenser: en om sanktioner i internationell politik, en om ickemilitära kampformer och metoder för konfliktlösning, samt en om argumentationsanalysens roll vid studiet av konflikter. Deltagarna i dessa konferenser – från alla nordiska länder – fick otvivelaktigt viktiga impulser för fortsatt arbete. Studenten Raimo Väyrynen, sedermera Finlands internationellt mest kände freds- och konfliktfnorskare och en tid generaldirektör för Finlands Akademi, har berättat att sanktionskonferensen i Sigtuna i april 1968 var hans första vetenskapliga möte.

Efter sanktionskonferensen redigerade Peter Wallensteen en omfattande rapport – *International Sanctions: Theory and Practice* (1969) – med fyra av de viktigaste bidragen: två mer teoretiska av ekonomhistorikern Anders Forsman från Uppsala och sociologen Håkan Wiberg från Lund, och två mer empiriskt inriktade av Väyrynen och Wallensteen själv. Han skrev också en inledning med en sammanfattning av diskussionen. Rapporten blev no 1 i en serie från den avdelning som numera heter Institutionen för freds- och konfliktfnorskning.

Ett nära nordiskt samarbete har påtagligt präglat framväxten av freds- och konfliktfnorsningen i hela Norden ända sedan begynnelsen. I maj 1968 stod de svenska fredsfnorskarna gemensamt som

vårdar för en nordisk fredsforskningskonferens på Örenäs slott i Skåne. Strax efter utkom ett specialnummer av den i Oslo redigerade *Journal of Peace Research* (no 3, 1968) med artiklar av svenska fredsforskare, bl a Peter Wallensteen.

Konsistoriet ställer sig bakom

Den ovan nämnda rapporten till konsistoriet i februari 1968 var i sin tur en bilaga till en anslagsframställning som seminariets styrelse överlämnade till konsistoriet som med tillstyrkande sände den vidare till universitetskanslersämbetet. I sin specialmotivering framhöll konsistoriet att ”initiativet till seminariet, vilket utvecklade betydande tvärvetenskapligt arbete, har utgått från studenterna. Det förtjänar enligt Konsistoriets mening nu statsmakternas stöd.” I framställningen begärdes anslag till en forskarassistenttjänst, en assistenttjänst, 60 professorstimmar samt vissa medel till omkostnader.

För budgetåret 1968/69 hade Försvarets Forskningsanstalt höjt bidraget till 25.000 kr och dessutom fick verksamheten ett bidrag om 15.000 kr av regeringen från anslaget för extra utgifter vid universitet och högskolor. Konsistoriets begäran remitterades till 1967 års kommitté för internationell politik – som med folkrättsprofessorn Hilding Eek som ordförande fått i uppdrag att överväga forskningsområdets framtid – som också tillstyrkte den. Detsamma gjorde universitetskanslersämbetet men det ledde likväl inte till något förslag från regeringen.

Nytt namn när konsistoriet antar stadgar

I maj 1969 bytte verksamheten namn till Avdelningen för freds- och konfliktforskning vid Uppsala universitet, i samband med att konsistoriet antog stadgar för verksamheten. Då avgick Torgny Segerstedt som ordförande och i stället utsågs sociologiprofessorn Ulf Himmelstrand, med Stefan Björklund från Skytteanum som vice ordförande. I styrelsen ingick därutöver en representant för Kursverksamheten/Folkuniversitetet samt fyra representanter för forskargruppen vid avdelningen. Ett år senare anmälde Kursverksamhetens studierektor Olle Alexandersson att han önskade lämna styrelsen och konsistoriet ändrade stadgarna i enlighet därmed.

Budgetåret 1969/70 avvecklades anslaget från FOA men utan att regeringens anslag ökade till mer än 20.000 kronor. Avdelningen drabbades därmed sålunda i realiteten av en anslagsminskning från 40.000 till 20.000 kronor. Den provisoriska lösningen på detta dilemma blev att avdelningen tills vidare avstod från att budgetera hyreskostnaden och hos konsistoriet begärde att – som en konsekvens av avdelningens ändrade status i förhållande till universitetet – hyreskostnaden skulle täckas på samma sätt som för övriga universitetsinstitutioner. Så småningom meddelade konsistoriet att lokalanslaget redan var förbrukat, varför begäran avsågs.

I detta läge skrev avdelningen i augusti 1971 till regeringen och vädjade om ett extra anslag om drygt 7.000 kronor för budgetåret 1971/72 för att täcka underskottet för budgetåret 1969/70. En knapp månad senare anlände ett svar från utbildningsdepartementet med Sven Mobergs underskrift att ”Kungl Maj:t (...) finner ifrågasättande underskott anmärkningsvärt” – men med hänvisning till ”särskilda omständigheter” i ärendet beviljade man 7.000 kronor för dess täckande.

I konsistoriets anslagsframställning för 1970/71 hade föregående års begäran återkommit i det närmaste oförändrat utan något redovisat nytt underlag från seminariet eller Kursverksamheten. Nu hade också avdelningens hyreskostnader hunnit absorberas av universitetets lokalanslag.

Samma begäran från avdelningen återkom i universitetets anslagsframställning för 1971/72, vilken ingavs i mars 1970.

Betänkande föreslår nytt examensämne

Avdelningens ställning stärktes sedan ett betänkande framlagts av den Eekska kommittén om ”*Studier i internationella relationer*” (SOU 1969:61). I betänkandet föreslogs att ett nytt examensämne, ”internationella relationer”, skulle skapas och att en professur skulle inrättas i ämnet. De klara direktiven om att den tänkta forsknings- och utbildningsverksamheten skulle vara gemensam för freds- och konfliktforskning och säkerhetspolitiska studier hade dock berett de sakkunniga vissa bekymmer. Man konstaterade i betänkandet att det mellan dessa forskningsriktningar finns ”en klar skillnad i fråga om målsättning” och också ”vissa teoretiska och metodiska skillnader”.

Kommitténs förslag försvagades avsevärt av att man bl a till följd av direktiven inte kunde åstadkomma någon formell definition och avgränsning av ämnet. En av de sakkunniga reserverade sig också och polemiserade mot att utredningen inte hade för examensämnet angivit någon ”karakteristisk kärna och ett relevant omfång”. Flertalet akademiska remissinstanser anslöt sig till reservantens synpunkter. Ett undantag var dock Uppsala universitet. Av sju instanser som yttrade sig tillstyrkte såväl konsistoriet som fem underinstanser förslaget men ifråga om de fem underinstanserna med viktiga förbehåll: tre av dem ansåg att ämnet inte borde omfatta säkerhetspolitiska frågor och två att det borde benämnas ”freds- och konfliktforskning, särskilt internationella relationer”.

Universitetskanslersämbetet sammanfattade i mars 1970 remisskritiken med att säga att ”ämnet föreslagits få ett alltför opreciserat och formlöst innehåll” och avstyrkte ett genomförande av förslaget. Två av UKÄ:s ledamöter reserverade sig dock till förmån för ett upptagande av freds- och konfliktforskning på förteckningen över ämnesområden för forskarutbildning.

Efter remissbehandlingen beslöt regeringen att inte lägga betänkandet till grund för en proposition. När det började stå klart att detta var det sannolika utfallet av remissbehandlingen av betänkandet tog Bengt Höglund och jag i november 1970 det privata initiativet – det var bråttom så någon demokratisk process fanns det inte utrymme för! - att kontakta forskningsminister Sven Moberg och upprepa de krav som avdelningen i flera år med stöd av universitetet fört fram i budgetprocessen, med tyngdpunkt på en forskarassistenttjänst.

Budgetproposition med tre nya tjänster

I budgetpropositionen i januari 1971 kom svaret: beskedet om inrättande av tre tjänster som forskarassistent i freds- och konfliktforskning vid de samhällsvetenskapliga fakulteterna i Göteborg, Lund och Uppsala. Samtidigt utlovades en prövning av frågan om en fastare organisation av freds- och konfliktforskningen vid universiteten. Som en konsekvens av att dessa tjänster inrättades fanns också förutsättningar för en permanentning av avdelningarna för freds- och konfliktforskning vid dessa universitet. Uppsalaavdelningen inrättades officiellt den 20 december 1971 då universitetet formellt övertog huvudmannaskapet för verksamheten. Förste innehavare av forskarassistenttjänsten i Uppsala blev Peter Wallensteen till dess att han 1985 utnämndes till den då inrättade Dag Hammarskjöldprofessuren i freds- och konfliktforskning.

Men på vägen dit, i oktober 1971, strax efter att de av regeringen föreslagna forskarassistent-tjänsterna förverkligats, tvingades avdelningen icke desto mindre skriva till konsistoriet för att bemöta förslag om en institutionsanknytning av verksamheten. Förslaget var av allt att döma ett försök av någon byråkratiskt sinnad att institutionsanknyta alla fristående verksamheter. Som argument för en fortsatt självständighet anförde styrelsen verksamhetens tvärvetenskapliga karaktär, dess försökskaraktär och att denna hade stöd av såväl regeringen som universitetskanslersämbetet, att tillväxtmöjligheterna var goda men kunde förväntas bli begränsade vid en institutionsanknytning, samt att verksamhetens forskningscentrering ställde särskilda krav. Bland de argument för en institutionsanknytning som styrelsen avvisade märktes behovet av en formellt ansvarig person (motargument: redan tillgodosett genom den av konsistoriet utsedda styrelsen), behovet av enklare redovisningsrutiner (begränsad giltighet så länge det rör sig om en enda avdelning), samt "stordriftens fördelar" (föga relevant för avdelningens situation). Till skrivelsen var fogad tre bilagor: en med styrelsens sammansättning, en lista över tvärvetenskapliga forskningsgrupper inom avdelningen, samt en lista med exempel på icke institutionsanknutna tvärvetenskapliga verksamheter vid universitet och högskolor.

Förslaget om institutionsanknytning hade från början väckts inom samhällsvetenskapliga fakulteten men förslagsställaren fick inte ens den med sig. Majoriteten röstade i stället för ett avslagsyrkande formulerat av avdelningens styrelseledamot Sonja Calais. Ärendet avslutades med att konsistoriet beslutade att inte vidta några förändringar av avdelningens ställning eller organisation.

Vid sidan av den officiella hanteringen med skrivelser till olika myndigheter etc lade jag också mycket tid på kontakter på politisk nivå, främst i riksdagen men också med olika remissinstanser som skulle yttra sig över betänkandet. Detta resulterade i upprepade riksdagsmotioner – främst av broderskapare och andra socialdemokrater som jag hade nära kontakt med – som efterhand sannolikt hade viss betydelse för regeringens beslut om forskarassistenttjänsterna.

Avslutningsvis: Jag var själv aktiv inom avdelningen för freds- och konfliktforskning även några år efter den period jag belyst i det föregående, alltså in på 1970-talet, men därefter har mina kontakter med verksamheten varit i hög grad sporadiska. Jag har följaktligen ingen del i de framgångar som institutionen under senare decennier kunnat tillgodoräkna sig. Likafullt har jag känt en befogad stolthet över utvecklingen. Antalet forsknings- och utbildningsinstitutioner som vuxit fram på grundval av studentinitiativ är minst sagt begränsat. Att denna rika utveckling ändå varit möjlig har för mig varit och är alltjämt en källa till glädje.

Uppsala i januari 2012

Bo Wirmark